

ŠKOLSTVO NA PODRUČJU VELIKE KLADUŠE POD AUSTROUGARSKOM VLAŠĆU

Hasan HILIĆ

Dana 13. 6. 1878. godine, velike sile, u prvom redu Austro-Ugarska, Njemačka i Velika Britanija, sazivaju u Berlinu kongres. Cilj ovog kongresa bio je onemogućavanje Rusije da, nakon pobjede u ratu s Turskom, postane vodeća sila na Balkanu. Velika Britanija je predložila da se Austro-Ugarskoj povjeri uprava nad Bosnom i Hercegovinom. Ovaj prijedlog je bio suprotan članu 14. Sanstefanskog ugovora koji spominje autonomiju Bosne i Hercegovine, te mu se Turska usprotivila. Izvršen je pak pritisak na Tursku, te je 13. jula 1878. godine potpisan Berlinski ugovor. Austro-Ugarska je prethodno dala pismenu potvrdu da će se «okupacija smatrati kao privremena i dvije vlade ustanovit će pojedinosti okupacije odmah po zaključenju Kongresa».

Turska je de facto Berlinskim kongresom predala Bosnu i Hercegovinu i Bošnjake na milost i nemilost novom gospodaru. On je, ovaj put, dolazio iz Evrope. Ministar vlade Austro-Ugarske Gyula Andrassy je 28. 6. 1878. godine podnio memorandum Berlinskom kongresu o okupaciji Bosne i Hercegovine. Kada je u Velikoj Kladuši 30. 10. 1878. godine skršen i posljednji otpor branitelja Bosne, završena je okupacija od strane Austro-Ugarske. Austro-Ugarski predstavnici su na Berlinskom kongresu izjavljivali da im je potrebno samo dva puka da okupiraju Bosnu u Hercegovinu. To će biti samo misija

dobre volje u cilju uspostave reda i uprave u ovoj zemlji, a građanima su se garantirala sva prava. Predstavljeno je to kao jedna obična vojna parada i misija zaštite života Bošnjaka, vjere i imovine, te su davane garancije ravnopravnosti svih građana, sloboda vjeroispovijesti i upotrebe vlastitog jezika. Ipak, ovoj "humanoj" okupacionoj misiji bilo je potrebno oko 200.000 vojnika, s pukovima teške artiljerije, da skrši otpor Bošnjaka, kojima je i tada nedostajalo teško naoružanje.

PROSVJETNO-KULTURNE PRILIKE U BOSNI I HERCEGOVINI U 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Aneksijom Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske došlo je do prekretnice u životu naroda na ovom području. Dolazak Austro-Ugarske u Bosnu i Hercegovinu značio je za muslimane prelazak iz jedne civilizacije u drugu, sasvim različitu kulturu i način života, što nije moglo proći ni jednostavno, ni bezbolno, niti brzo.

Pitanje regulisanja položaja muslimanskog stanovništva postavilo se i pred Austro-Ugarsku monarhiju, nakon što je dobila mandat da okupira Bosnu i Hercegovinu. Međutim pravno-političke posljedice okupacionog mandata i ciljevi intervencije evropskih država u pitanju Osmanlijske carevine dali su rješenju ovog

pitanja u Bosni i Hercegovini nešto drugačiji vid nego što je to bio slučaj sa stanjem u Srbiji i Crnoj Gori.

Osmanlijsko odstupanje s Balkana, intenzivirano porazom u ratu 1876.-1878., šokiralo je muslimane na ovom području. Povlačenjem Turske iz ovih krajeva, Bosna i Hercegovina i u njoj muslimani ostaju na milost i nemilost novome gospodaru, Austro-Ugarskoj. Državnopravna i kulturna veza s Osmanlijskom carevinom i Istokom se kidala, a umjesto toga se nametala potreba uključivanja u državnopravne zajednice naroda koji su pripadali drugoj vjeri. U Bosni i Hercegovini u vrijeme osmanlijske vlasti islam je imao status državne vjere. Faktički, a kasnije i pravni prestanak sultanovih suverenih prava na ovu teritoriju odrazio se i na status islama. Od državne vjere on će postati jedna od zakonom priznatih vjera.

Treba naglasiti da je Bosna i Hercegovina u to vrijeme bila veoma zaostala prosvjetno i kulturno (oko 97% bilo je nepismenog stanovništva). Prema popisu stanovništva od 1910. godine, nije znalo čitati i pisati, starosti od preko sedam godina stanovnika srpskopравoslanih 575.152, muslimana 453.712 i rimokatolika 264.903. To znači da je bilo pismenih stanovnika preko sedam godina starosti: srpskopравoslavnih 11,21, muslimana 5,64 i rimokatolika 29,11 posto.

Ova nova civilizacija je i u očima muslimana, a i objektivno, bila u znatnoj mjeri prožeta kršćanskim duhom. Austro-Ugarska je važila kao izrazito katolička država. Sve institucije, a prije svega školske, bile su prilično katolički obilježene. Osim državnog aparata, škola je bila i ostala najmoćnije sredstvo koje je doprinosilo stalnom potiskivanju tekovina muslimanske kulture, kako one endogene tako i orijentalno-islamske. U školskom obrazovnom sistemu koji je isticao samo svoje vlastite vrijednosti (tzv. evropocentrizam), druge civilizacije i historijski razvitak naroda u drugim kulturnim sferama ne samo da nije uvažavao već se prema njemu odnosio negatorski, pa i u cilju da se potpuno devalorizira. Na ovo treba upozoriti da bi se dijelom objasnio odbojni stav muslimana prema školovanju u državnim školama. Školski i obrazovni sistem, uspostavljen poslije austrougarske

okupacije pa nadalje, unosio je nove poglede i nova shvaćanja, koja su se skoro uvijek dijame-tralno razlikovala od tradicionalnih vrednota. Škola je služila kao instrument razvijanja kulta prema Habsburškoj monarhiji. To je bio prvora-zredni cilj odgoja, a beskompromisno je trebalo ugušiti sve ono što bi ovom cilju stajalo na putu. Svako jutro nastava je počinjala pjevanjem himne-carevke. Na osnovu izvještaja inspekcije nekoliko puta se naredbama vlade pooštavao kriterij u pogledu himne.

Austro-Ugarska je vrlo vješto reklamirala pred Evropom i najmanji svoj uspjeh u Bosni i Hercegovini. Pored diskusija u parlamentu, za tu svrhu je služila štampa, izložbe i drugi međunarodni susreti. Rezultati iz oblasti nauke publikovani su u posebnim izdanjima. Izdavane su i razne prigodne, vrlo luksuzno opremljene publikacije u kojima su se veličali rezultati režima u Bosni i Hercegovini.

Za četrdeset godina vladavine u Bosni i Hercegovini austro-ugarski režim je u prosvjetnoj politici povremeno mijenjao taktiku čineći nekada manje ustupke, a nekada preduzimajući oštre mjere prema ovoj ili onoj vjerskoj ili nacionalnoj grupaciji. Međutim režim se nikada nije odrekao svoje najbitnije koncepcije po kojoj su dimenzije prosvjete, i po širini i dubini, uvijek mjerene političkim, strateškim i ekonomskim ciljevima okupacije, a ti ciljevi su zahtijevali pismenijeg i obrazovanijeg podanika. Stoga, ovaj period gledan u cjelini, nasuprot osnovnim političkim intencijama okupatora, obilježava znatan kulturno-prosvjetni napredak u odnosu na turski period i zatečeno stanje.

OTVARANJE OSNOVNIH ŠKOLA NA PODRUČJU VELIKE KLADUŠE

Za četrdeset godina vladavine Austro-Ugarske, uprkos hvalisanju i isticanju na međunarodnim skupovima i izložbama kulturne misije u ovim krajevima, broj pismenih se nije podigao ni za punih 9%. Po broju nepismenih na prvim mjestima stajali su cazinski, ključki, kotorvaroški, kladanjski i maglajski kotar, gdje se nepismenost kretala od 95% do 97,26%. Najpismenije stanovništvo bilo je u derventscom, trebinjskom i bijeljinskom kotaru. Tu se pisme-

Zgrada osnovne škole u Podvizdu otvorena školske 1911/12 godine.

nost kretala od 17% do 20%.

Okupatorska administracija konstituise se tek početkom 1879. godine, pa su u toj godini preduzete i prve mjere u pogledu osnovnog školstva. Otvaranje osnovnih škola u početku je išlo sporije nego što je to vlada željela. Naime, oskudijevalo se u nastavnom kadru i školskim zgradama, jer zatečeno stanje još drže konfesionalne škole. Okupator je, pored toga, bio svjestan da će domaće stanovništvo, a posebno Srbi i Bošnjaci, pružati otpor novim školama. To je i bio jedan od osnovnih motiva koji je prisiljavao vladu da stvara uvjete i da šire otvara svoje škole u Bosni i Hercegovini. Stoga se Zemaljska vlada obraća vojnoj komandi tražeći da joj ustupi potreban broj inteligentnijih podoficira, koji bi mogli privremeno služiti kao učitelji, dok se ne dođe do kvalifikovanog kadra. Vojna uprava stavila je na raspolaganje Vladi dovoljan broj podoficira, među kojima je bilo učitelja, učenika učiteljskih škola i drugih, a koji su znali srpsko-

hrvatski jezik. Ublaživši, ovim putem, krizu u nastavničkom kadru, u 1880. godini otvoren je veći broj osnovnih škola. Otvorene su trideset i tri osnovne škole, a među njima i osnovna škola u Vrnograču. U kasnijim popisima je nema, pa je vrlo vjerovatno da nije redovno i stalno radila. Sličan je slučaj sa još nekim školama koje se po nekoliko godina ne spominju u šematizmu. Bilo je primjera da se škola otvori u jednoj školskoj godini, a učitelj se ne nađe i tako škola ne radi te godine, pa se izostavlja iz godišnje statistike.

Zašto je otvorena škola baš u Vrnograču, među prvim u Bosni i Hercegovini, nije poznato. Može se jedino pretpostaviti da je na otvaranje škole u Vrnograču utjecala, recimo, činjenica da se za prvog učitelja prijavio neki podoficir iz obližnjeg kraja Hrvatske, a nakon što je Zemaljska vlada od vojne komande tražila da joj stavi na raspolaganje u prvom redu učitelje i učenike učiteljskih škola, koji su znali srpskohrvatski jezik.

U početku škola je radila u jednoj privatnoj kući, da bi u augustu 1881. godine bila otvorena nova škola. Zgrada škole je, za ono vrijeme, bila lijepo i moderno zdanje. Imala je prostrane, sunčane i prijatne učionice, dva zahoda, a voda se u školu donosila sa obližnjeg gradskog bunara. Prvi učitelj u Vrnograču bio je mladi poručnik carske i kraljevske vojske po imenu Franc, rodom Slovenac. U školskoj 1888/89. godini u vrnogračkoj školi bilo je 110 učenika u četiri godišta, 109 dječaka i jedna djevojčica. Od tog broja 72 učenika bili su pravoslavne, a 38 «muhamedanske» vjere.

U Velikoj Kladuši narodna osnovna škola otvorena je školske godine 1896./97. Ratne 1915. godine osnovna škola u Velikoj Kladuši imala je tek 103 učenika, od kojih je svega 90 redovito pohađalo školu. U četvrtom razredu bila su samo dvanaesterica učenika.

Škola u Glinici počela je s radom školske 1904./05. Prvi učenici u novootvorenu osnovnu školu u Podzvizdu upisani su školske 1911/12. godine. Godinu dana kasnije, tj. 1912., otvorena je škola u Maloj Kladuši.

U proljeće 1915. godine škole su bile zatvorene zbog pojave zaraznih bolesti. Upravitelj kotarske ispostave u Velikoj Kladuši dr. Šutić naredio je stoga da u pomoć muktarima i knezovima priskoče učitelji.

NA KRAJU

Cazinski srez je pripadao onim mjestima koja su imala najveći procenat nepismenosti, a kladuško područje je organizaciono pripadalo srezu Cazin. Prohujalo je 40 godina austrougarske okupacije, a kladuški kraj je malo dobio na polju školstva. Prema popisu stanovništva iz 1895. godine Velika Kladuša je imala 2.255., Todorovo 3.066, Mala Kladuša 2.098, Vrnograč 1.881 i Podzvizd 1.834 stanovnika. Dakle, na 11.133 stanovnika otvorene su samo četiri osnovne škole. Ali nije ni moglo biti drukčije, jer ovaj

sistem upravljanja je počivao na izrabljivanju i bezdušnom odnosu prema narodu. Zahvati u školstvu odmicali su za vrijeme austrougarske okupacije puževim koracima.

Okupatorska je vlast, kao što je poznato, cjelokupnu politiku, pa i u oblasti školstva, usmjerila onako kako je odgovaralo ciljevima okupacije. Polazeći unaprijed sa stanovišta da će boravak u Bosni i Hercegovini biti dugoročan, pravljani su u svim oblastima, pa i u školstvu, planovi na dužu stazu. Stoga su škole otvarane i programski usmjeravane prema općim ciljevima države. Nije se radilo o podizanju takve školske mreže čiji bi cilj bio obuhvatanje sve djece dorasle za školu. Škole su otvarane sporo i samo u tolikoj mjeri u kojoj bi zadovoljile potrebe za najnužnijim pismenim kadrom, koji se i uključivao u zanatstvo, nižu administraciju i industriju koja se počela razvijati. Stanje osnovne pismenosti i mreža škola, pri kraju ove vladavine, potpuno odgovara prosvjetnoj politici vođenoj od 1878. do 1918. godine.

m

LITERATURA:

1. Mitar Papić, ŠKOLSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME AUSTRO-UGARSKE OKUPACIJE, Sarajevo, 1972. godine
2. Ljuboje Dlustuš, SLUŽBENI DODATAK ŠKOLSKOG VJESNIKA, Sarajevo, 1894. godine.
3. Mustafa Imamović: HISTORIJA BOŠNJAKA, Sarajevo, 1998. godine.
4. Vladimir Ćorović, BOSNA I HERCEGOVINA, Beograd, 1925. godine.
5. Džemaludin Alić, DEVETNAEST STOLJEĆA BOSNE, Sarajevo-Frankfurt a/M, 1998. godine.
6. Ikanović Ibrahim-Koštić Mujo, OSNOVNA ŠKOLA U VRNOGRAČU 1880-2000, Vrnograč, 2001.
7. Aleksandar Aco Ravlić, MONOGRAFIJA VELIKE KLADUŠE, Rijeka 1987. godine.

Summary

THE SCHOOL SYSTEM ON
THE TERRITORY OF VELIKA KLADUŠA
UNDER THE AUSTRO-HUNGARIAN RULE

Hasan Hilić

This text deals with the issue of the elementary schools that were being set up on the territory of Velika Kladuša under the Austro-Hungarian rule. The author describes the general environment in Bosnia and Herzegovina at that time.

The Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina meant for Bosniacs a transition from one civilization to the other - to a completely different culture and a way of life. All of this, naturally, could not have happened easily or even painlessly. In the eyes of the Muslims and in the reality, this new civilization was considerably Christian in spirit. All of the institutions and most of all, the schools, had Christian character. Beside the governmental system, the school remained the most powerful tool used for a constant pushing of the Muslim heritage - both endogenous and oriental-Islamic one - into the background. The school and education system which placed emphasis only on its own values, showed disrespect towards other civilizations and the historical development of the people in other fields continuing to deny them with a goal to completely devalue them. This needs to be emphasized in order to explain, at least partially, the negative attitude of the Muslims towards the state schools at the time.

The schools were only opened and carried out the curriculum that served to the general goals of the state. This did not involve setting up a school network, which would include all the children of the school age. The schools were opened slowly and only in such numbers as to satisfy the needs for the most necessary personnel which would then be involved in handicrafts, administration at lower state levels and the industry which only started developing.

موجز

التعليم في منطقة فيليكا كladuša
تحت حكم الإمبراطورية النمساوية الهنغارية

حسن هيليتش

في هذا المقال يركز الكاتب اهتمامه على افتتاح المدارس الابتدائية في منطقة فيليكا كladuša أثناء فترة حكم الإمبراطورية النمساوية الهنغارية للبوستنة. في بداية المقال يشرح الكاتب الجو العام الذي كان سائدا في ذلك الوقت في البوسنة والهرسك، إذ أن احتلال الإمبراطورية النمساوية الهنغارية للبوستنة والهرسك كان يعني بالنسبة للبوستناقيين المسلمين تحولا من حضارة إلى حضارة مغايرة وثقافة ونظام حياة مختلفين تمام الاختلاف، ولم يكن هذا التحول سريعا أو خاليا من المصاعب والآلام والتعقيد. لقد كانت تلك الحضارة الجديدة بطبيعتها وفي أعين المسلمين تحمل الكثير من السمات والعناصر المسيحية، وكانت جميع المؤسسات ولا سيما المدارس مصبوغة بصبغة كاثوليكية بشكل ملحوظ. وبالإضافة إلى الجهاز الحكومي، فإن المدارس كانت وما تزال الوسيلة الأقوى التي ساهمت في التهميش المتواصل لإنجازات المسلمين البوسنيين الثقافية سواء المحلية منها أو الشرقية الإسلامية. لقد كان النظام المدرسي والتعليمي يبرز قيم الحكم النمساوي الهنغاري فقط ولم يكن يولي أي اهتمام بالحضارات الأخرى ويتقدم الشعوب في مختلف المجالات، وليس هذا فقط، بل كان ذلك النظام يرفض منجزات الحضارة الإسلامية ويهدف إلى إلغاء دورها تماما، وهذا يفسر موقف المسلمين الراض من تعليم أبنائهم في المدارس الحكومية في ذلك الوقت.

كانت المدارس تفتتح وبرامجها توجه لخدمة الأهداف العامة للدولة، ولم يكن الهدف إنشاء شبكة من المدارس التي تستطيع استيعاب جميع الأطفال الذين بلغوا سن التعليم، بل كان تأسيس المدارس يسير ببطء شديد وبحجم يلبى فقط الحاجة الدنيا من الكوادر المتعلمة اللازمة لمجالات العمل الحرفي والمستويات الدنيا في الإدارة والمصانع التي كانت تخطو خطواتها الأولى على طريق التطور.